

Бойченко Михайло Іванович

*Доктор філософських наук,
професор кафедри теоретичної і практичної філософії
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0003-1404-180X>
e-mail: boichenko.m@knu.ua*

Жижко Тетяна Анатоліївна

*Доктор філософських наук, професор кафедри менеджменту,
системного аналізу та міжнародних відносин
Український державний університет імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-7163-1024>
e-mail: zhizhkot@gmail.com*

**ПОЛІТИЧНА ЛЕГІТИМАЦІЯ ЗА УМОВ ЗВОРОТНОГО
ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ У ДОБУ ШТУЧНОГО
ІНТЕЛЕКТУ**

Резюме

Досліджено, яким чином політична легітимація загалом і функціонування сучасної демократії зокрема змінюється під впливом Штучного Інтелекту. З цією метою уточнено особливості демократичного транзиту у добу Штучного Інтелекту. Запропоновано поняття «зворотний демократичний транзит», яке позначає тенденцію до набуття сучасними демократіями рис авторитаризму при збереженні риторики щодо «удосконалення» демократії. Акцентовано, що такого зворотного демократичного транзиту зазнають не лише ті «молоді» демократії, які нещодавно пройшли демократичний транзит (згідно з визначенням Семюеля Гантінгтона), але й ті «старі» демократії, у яких демократичні інститути успішно функціонують вже тривалий час. Зазначено, що тенденції до авторитаризму посилюються також внаслідок широкого використання Штучного Інтелекту в усіх сферах суспільного життя, у тому числі й у політичній та освітній сферах. Наголошено, що, наприклад, тотальне стеження за допомогою Штучного

Інтелекту за перебігом суспільних процесів, а також інші форми залучення Штучного Інтелекту у ці процеси впливають також на легітимацію цих процесів, зокрема легітимацію політичних і освітніх інститутів. Унаочнена амбівалентність політичної легітимації, яка базується на широкому запровадженні і використанні Штучного Інтелекту, на прикладі формування сучасної політичної культури в Китайській народній республіці: у цій країні наявні як вражаючі за своєю ефективністю позитивні приклади використання Штучного Інтелекту, так і явні загрози від неоднозначного використання Штучного Інтелекту для сучасної демократії. На основі порівняльного аналізу релевантних цій темі закордонних досліджень узагальнено *висновки* щодо запровадження Штучного Інтелекту для здійснення політичної легітимації в Китайській народній республіці.

Ключові слова: Штучний Інтелект, політична легітимація, легітимація Штучного Інтелекту, зворотний демократичний транзит, цифровий тоталітаризм, суспільство тотального стеження, політична філософія, Китайська народна республіка.

Вступ

Штучний Інтелект революціонував і без того бурхливі соціальні процеси у сучасному суспільстві: він полегшив і тим самим пришвидшив прийняття рішень для усіх його користувачів, а це практично усе населення планети Земля. Особливо відчутним вплив Штучного Інтелекту став у сфері політики, де він відчутно вплинув, зокрема, на процеси політичної легітимації. Ще відносно недавні звинувачення організаторів виборів у маніпуляції результатами виборів у наш час змінилися на впевненість у непомітному мотиваційному підштовхуванні самих виборців у потрібному політичному напрямі до ще задовго до їх наближення до виборчих дільниць.

Таке підштовхування є таким же законним, як і реклама товарів — обидва процеси балансують на межі порушення права особистості на свою автономію у прийнятті рішень. Втім, ще більше занепокоєння викликають ті змісти, які все більш успішно проштовхують за допомогою засобів Штучного Інтелекту у свідомість виборців зацікавлені політичні гравці. Не викликає сумнівів, що Штучний Інтелект, підсилюючи патерналістські схильності виборців на основі формування звички передовіряти важливі рішення свого життя на розсуд Штучного Інтелекту, сприяє авторитарним тенденціям у політиці усіх країн світу. Втім, варто тут надати оцінку, до якої міри загрозовим є таке згортання демократичних процесів у країнах так званого «демократичного транзиту», а також у більш давніх демократіях світу.

Методи дослідження

У даному дослідженні було застосовано окремий політично-філософський та загальний соціально-теоретичних методи. Метод соціальної

аксіології було застосовано у його версії, властивій для політичної філософії, і зокрема, для дослідження феномену політичної легітимності. Так, автори даної статті критично спиралися на загальний огляд теорії легітимності, який подає Стенфордська енциклопедія філософії у статті Фаб'єн Пітер [1]. Теорія легітимації корениться у вченні Макса Вебера про визнання: зокрема і передусім, Вебер наголошує, що саме визнання у взаємодії з іншими створює соціальні інститути, а вже потім інститути закріплюють це визнання через формалізацію правил його отримання [2]. Питань легітимації торкається також один із засновників американської соціології Пітірім Сорокін з погляду динаміки соціокультурних процесів [3]. У політичній філософії ці ідеї застосовують Лео Штраус, зокрема, у своєму творі «Про тиранію» [4] та його учень Семюел Гантінгтон, зокрема, у своїй концепції хвиль демократизації [5-6]. Окремі питання кризи легітимації у сучасному суспільстві аналізує відомий німецький філософ Юрген Габермас [7]. Також важливе значення має розрізнення суспільних порядків закритого і відкритого типу, яке пропонують у своїй концепції політичної легітимності Дуглас Норт та його співавтори [8].

Загальний соціально-теоретичний метод інституційного аналізу було застосовано для аналізу трансформацій державних організаційних структур в умовах зростання ролі мережевих соціальних і політичних структур. На основі концепцій політичної легітимності було досягнуто інституційно-організаційне розуміння політичної легітимації як критично залежної від успішного визнання політичних інститутів та окремих політичних діячів широкою громадськістю та іншими суб'єктами політичного процесу. Окремо варто зазначити, що для розкриття специфіки сучасної політичної легітимації важливим є звернення до досліджень суспільства стеження [9-12] та цифрового тоталітаризму [13-15], які дають ключ до розуміння перспектив та ризиків поширення впливу ШІ у суспільстві загалом, але передусім у політичній сфері.

Результати дослідження

Уточнення визначення легітимації у зв'язку зі зворотним демократичним транзитом

Визначаючи політичну легітимність для Стенфордської енциклопедії з філософії, британська професорка філософії Фаб'єн Пітер з Університету Варвіка зазначає, що «це — чеснота політичних інституцій та рішень, що приймаються в їх рамках — щодо законів, політики та кандидатів на політичні посади» [1].

Передусім, вважаємо, що політичні рішення приймаються на ціннісній основі і чесноти можуть давати зовсім різний результат в залежності від того, які цінності сповідують носії цих чеснот. Вірний обов'язку і відповідальний нацист чи рашист будуть віддано підтримувати свій авторитарний

або навіть тоталітарний режим (і нацизм, і рашизм пройшли шлях від демократії через авторитаризм до тоталітаризму). Тоді як вірний обов'язку і відповідальний прихильник ліберальних і демократичних цінностей в Україні, країнах Балтії чи іншій країні Європейського Союзу (за рідкісними винятками) буде прихильний свободі і непокорі тиранії. В основі такого вибору і таких цінностей виявляємо за великим рахунком цивілізаційну належність: або ж до традиції азійської тиранії з її варіаціями від Персії до Монголо-татарської орди — або ж до традиції західного ліберального світу з її повагою до верховенства права. Свого часу питання укорінення інституційних рішень у цивілізаційних структурах ментальності вже розглядалося вітчизняними дослідниками [16-17].

По-друге, питання про легітимність завжди є питанням не просто про нормативність, але про її підстави — адже чеснотами володіють саме люди, а вже від них чесноти переходять на інституції. Адже саме люди без стійкої демократичної культури відносно легко руйнують демократичні інститути і здійснюють перехід до авторитаризму. На жаль, сучасність подає непоодинокі приклади такого зворотного демократичного транзиту, аналіз якого є предметом політичної філософії.

Нагадаємо, що термін «демократичний транзит» запропонував американський політичний філософ Семюел Гантінгтон у своїй праці «Третя хвиля: Демократизація наприкінці ХХ століття» [6]. Цей термін позначав перехід від тоталітарних режимів до демократичних через авторитарні: адже для того, аби запрацювали демократичні інститути, їх ще треба запровадити, до чого громадянське суспільство, пригнічене тоталітаризмом, виявляється неспроможним. Тому місія зламу тоталітарних інститутів і примусового прийняття інститутів демократичних покладається на авторитарних лідерів — точніше на таких авторитарних лідерів, які мають демократичне бачення і готують усі необхідні інституційні передумови для запуску демократичної політичної системи у суспільстві — вільних виборів, свободи слова, верховенства права тощо. У статті, яка вийшла друком дещо раніше і відкривала тему цієї книги, Гантінгтон вже звертає увагу на те, що реверсний рух можливий і він навіть уже спостерігався у 1990-і роки: коли молоді демократії легко поверталися до авторитаризму, наприклад, на Африканському континенті чи у країнах, які ще недавно належали до так званого соціалістичного табору, зокрема деякі экс-республіки СРСР [5, с. 17–20]. Пропонуємо назвати такий реверсний рух зворотним демократичним транзитом, оскільки цей реверс виявляється не таким уже й епізодичним, а у деяких країнах, ще й призводить до появи нових сильних авторитарних режимів — причому не лише у «молодих» демократіях.

Термін «зворотний демократичний транзит» передає також ту суттєву обставину, що цей реверсний рух відбувається під гаслами удосконалення

демократії, а не її відкидання. Наприклад, з-під пера Владислава Суркова у сучасній росії народжується термін «суверенна демократія» [18] — як нібито дещо набагато краще, аніж «керована демократія», тобто така, яку отримали в результаті «зовнішнього управління» з боку західних демократій щодо країн, які здійснюють перехід від тоталітарних режимів до нібито «несамостійних», «керованих» демократій. Не так довго довелося чекати, щоби виявити, що «суверенна демократія» у росії являє собою неухильне і впевнене сповзання цієї країни назад до тоталітаризму — з встановленням у ній автократії, яка виявилася набагато жорсткішою, аніж автократичний режим за президентства Бориса Єльцина. Цю доктрину «суверенної демократії» Сурков намагався вписати у більш широку концепцію «неліберальних демократій», запропоновану Фарідом Закарія [19]. Так чи інакше, відкат до авторитаризму у багатьох країнах світу набув рис довготривалої тенденції, яку супроводжувало піднесення популізму у провідних демократіях світу [20].

Все це створило важку і комплексну загрозу для демократії у багатьох країнах світу, у тому числі — й тих, які вважали класичними і взірцевими демократіями сучасного світу. Термін «зворотний демократичний транзит» охоплює, таким чином, значно ширше коло країн, аніж ті, які пройшли недавно через процедури демократичного транзиту, зафіксованого Семюелем Гантінгтоном. Все це свідчить, між іншим, також про кризу класичної концепції політичної легітимності.

Справді, визначення легітимності, які розглядає у своїй словниковій статті Фаб'єн Пітер, виказує їхню внутрішню суперечливість: «Дехто пов'язує легітимність з виправданням примусової влади та зі створенням політичної влади. Інші пов'язують її з виправданням або принаймні санкціонуванням існуючої політичної влади. Влада означає право правити — право видавати накази та, можливо, забезпечувати виконання цих наказів за допомогою примусової влади» [1]. Тут повозку ставлять попереду коней: адже насправді не влада створює легітимність, але навпаки — легітимність уможливорює владу. Якщо й виникають ефекти вторинної легітимності, тобто підсилення визнання влади завдяки її діям, то це можливо лише завдяки тому, що є базове визнання певних чеснот у тих, хто претендував на владу і кого визнали гідним цієї влади.

Саме тому демократичні режими, які не мають підтримки у своїх громадян, оскільки ті не вірять у їхню спроможність, відносно легко втрачають свої позиції і передають владу автократам — якщо у суспільстві панує віра у «сильну руку».

Втім, такою «сильною рукою» може все частіше поставати не якась видатна у чомусь особистість, а безликий ШІ, який видається нейтральним і незацікавленим гравцем, а точніше доброзичливим і завжди готовим

«виручити» і допомогти у будь-якій халепі чарівником із гаджета. І справді: численні підтвердження і підкріплення цієї тези практично кожна людина отримує все частіше щодня — і чим далі, тим більш повсюдно. Це створює масовий ефект визнання всесильності і доброзичливості ШІ — ефект, якому позаздрили би навіть політики-популісти. Чим більше шириться така наївна віра у ШІ як нового «спасителя», тим сильніша легітимація приходу до влади тих технократів, точніше інформаційних олігархів, які є власниками найбільш уживаних програм ШІ. І. Цифрова диктатура йде до влади з шаленим прискоренням і під захоплені вигуки публіки — тоді як ще зовсім недавно від диктатури ШІ застерігали письменники-фантасти і голлівудські блокбастери. Тотальне стеження уже не виглядає для соціальних мас чимось неприйнятним і загрозовим — його все більше сприймають як виправдану ціну за зручність і ефективність в усіх справах повсякденного життя кожної людини.

Легітимація соціальних інститутів у суспільстві тотального стеження

Варто ще раз повернутися до осмислення аргументів, які не так давно пропонували автори досліджень суспільства тотального стеження [9] і цифрової диктатури [13-15], які багато хто сприймав раніше як алармістські, тобто такі, які перебільшують загрозу і створюють шаржовану картину реальності. Наприклад, конкретика впровадження методик тотального стеження державою у Китайській народній республіці показала, що від завищених очікувань користі від розвитку цифрової демократії [21] дослідники поступово перейшли до більш збалансованих критичними варіаціями її досліджень [10; 15] і нарешті — до доволі жорсткої і обґрунтованої критики того, що насправді відбувається у сучасному континентальному Китаї — а саме, встановлення нового цифрового тоталітаризму [11-12], яке посилює інколи ще більш давній жорсткий адміністративний режим, наприклад, у районах компактного проживання уйгурів [22].

Вже у 2006 році американський дослідник Девід Шенк зауважував, що «Одним із творчих викликів є інтеграція надзвичайних нових інструментів стеження у звичайну інфраструктуру» [9, с. 33]. Це справді творче завдання може отримувати, втім, доволі різне втілення.

З одного боку, встановлення відеокамер на вулицях міст розвинених демократій дозволило суттєво знизити показники вуличних злочинів — адже поліція змогла набагато ефективніше спостерігати за вчиненням цих злочинів, вивчати обставини їх підготовки і на цій основі не лише краще фіксувати правопорушення, але й успішно запобігати їм. Знаючи про високу імовірність фіксації злочину на відеозаписах, потенційні злочинці утримуються від скоєння того, що раніше вони чинили значно сміливіше.

Розвиток реальних подій показав у все більшій кількості аспектів, що дослідження концепту «суспільство стеження» були не так занадто радикальними, як недостатньо радикальними у своїх висновках: широке залучення ШІ до завдань тотального стеження не лише нечувано посилило його можливості, але й показало, що тотальне стеження є лише незначною складовою тотального перетворення людства на периферію для реалізації потреб ШІ, а цифрова диктатура все більше ризикує вийти з-під контролю не лише цифрових олігархів, але й самих програмістів, які пишуть коди для різних програм ШІ. Освіта, а особливо — вища освіта, стала однією з перших сфер, на яку націлився ШІ, а точніше — ті, хто володіє його найбільш розробленими модифікаціями, а тому має можливість його спрямовувати. Польські дослідники Роберт Соха та Богуслав Когут у свіжому огляді теми виявили, що «...функціонування систем моніторингу пов'язане зі значним або помірним зниженням рівня злочинності. Найбільший ефект у цьому стосунку можна побачити на автостоянках, але також наявні докази значного зниження рівня злочинності в інших сферах, особливо в житлових районах» [23, с. 10]. Ці автори демонструють на численних статистичних даних зі США та Польщі, що розвиток застосування відео спостереження має акцентувати увагу не на ретроспективному, «пасивному» використанні відеоданих, але на превентивному, «активному» їхньому використанні. Втім, вони ж зауважують, що не можна розглядати такий моніторинг сам по собі як панацею, тобто як засіб, який замінить собою більш класичні засоби роботи поліції та інших структур правопорядку, але натомість більш активне відео спостереження має бути поєднаним з цими класичними за-собами у більш комплексну систему моніторингу: «...системи моніторингу, включаючи активний моніторинг, мають більший вплив на покращення безпеки, ніж пасивні системи. Водночас, розглядання моніторингу як одного з багатьох інструментів, що використовуються для запобігання та зменшення злочинності, призвело до його набагато більшого ефекту в боротьбі зі злочинністю, ніж підхід, за якого моніторинг вважається «золотою серединою» для покращення безпеки в громадському просторі» [23, с. 10].

З іншого боку, досвід Китайської народної республіки показує, що інколи такі удосконалені комплексні системи стеження можуть бути використаними у режимі, який межує з тотальним стеженням, яке заходить надто далеко і порушує не лише право громадян на їхню приватність, але й призводить до утисків інших прав людини і громадянина на основі порушення їх приватності. Спеціальне дослідження політики китайської влади щодо уйгурів в Уйгурському автономному районі (Сіньдзян), яке провів американський антрополог Дарен Байлер у останні десятиліття, показало, що у окремих регіонах можна на основі даних систем стеження проводити репресії щодо окремих соціальних груп: «Замість боротися з нечисленними злочинцями, влада спрямувала свої зусилля проти цілого

15-мільйонного мусульманського населення у Сіндзяні. Кримінальним злочином стало практикування ісламу, а також дотримання деяких уйгурських та казахських традицій» [22, с. 16]. Для контролю над власними громадянами влада Китаю збирає великі бази даних щодо усіх без винятку громадян, але щодо окремих з них це означає значне зростання імовірності репресій щодо них за «нелояльну поведінку». Автор наводить реальну історію молодої жінки, яка приїхала у землю свої предків зі США: «Іще до табору вона, як і 25 мільйонів постійних мешканців Сіндзяну, пройшла процедуру збору біометричних даних — той процес називався «фізичні дані для всіх». Поліцейські просканували її обличчя і райдужку, записали голос, узяли зразок крові, відбитки пальців і зразок ДН. К. Усі ці високоточні дані було занесено у величезну базу, за допомогою якої описували поведінку населення регіону» [22, с. 33]. Також у цієї дівчини забирали на перевірку її особистий телефон, вичистили звідти «американські» додатки і переглянули на телефоні усі зображення і тексти на предмет наявності ісламської чи іншої «екстремістської» тематики. Усе виправдовувалося і досі виправдовується боротьбою з ісламським тероризмом, уйгурським сепаратизмом тощо. Хоча автор дослідження привертає увагу до того факту, що цей регіон дає Китаю значні внески до загальнодержавного бюджету, але при цьому управління регіоном та прибутки від продажу сировини переважно не повертаються до регіону: «У Сіндзяні добувають приблизно 20% китайського природного газу і нафти, відсоток покладів вугілля ще вищий. Також тут вирощують чверть світового врожаю бавовни та помідорів» [22, с. 11]. Внаслідок політики китайської влади відсоток уйгурів у цьому регіоні за останні 70 років зменшився з 80 до менше 50, як свідчить тут же автор. Очевидною є колоніальна політика центральної влади Китаю щодо регіону, який вона контролює менше, аніж останні 250 років.

Але не лише некоректне, але й надмірне вживання можливостей стеження призводить до суттєвих порушень демократії — навіть у традиційно китайських регіонах. Так, у дослідженні Кая Стрітматера «Ми були гармонізовані: Життя в китайській державі спостереження» зазначено загрози насадження системи соціального кредитування, яка також використовує дані систем тотального стеження: «У новій системі соціального кредитування кожен громадянин отримує оцінку за хорошу поведінку; для тих, хто отримує низьку оцінку, покарання включають заборону на перельоти літаками або швидкісними поїздами, виключення з певних робіт та заборону їхнім дітям відвідувати кращі школи» [11, с. 6]. Соціальне кредитування не є чистою системою репресій: покарання для неуспішних врівноважені винагородами для успішних громадян. Однак, та надмірна напруга, яка потрібна аби стати успішним за системи тотального стеження, робить життя прокляттям не лише для аутсайдерів, але навіть для успішних обранців

долі, тобто Системи: нервові зриви через страх схибити навіть у найменшій дрібниці перетворюють і ситий добробут на повсякденне пекло.

Втім, лише у Гуанчжоу на основі розробок компанії «Alibaba» був проведений експеримент з впровадженням системи «розумне місто», яке втулювало концепцію «соціального кредитування». Тоді як на основі цього експерименту широкого впровадження по світу набула більш жорстка, поліцейська система «безпечного міста» на основі китайських систем стеження. Як свідчать Джош Чін та Лайза Лін у своєму дослідженні «Держава стеження: у прагненні Китаю розпочати нову еру соціального контролю»: «Станом на 2019 рік Huawei заявила, що встановила системи «Безпечного міста» у 700 містах у понад 100 країнах і регіонах. ZTE заявила, що побудувала аналогічні системи у 160 містах, розташованих у 45 країнах» [10, с. 15]. І це лише китайські лідери галузі — тоді як свої системи стеження, не такі публічні як китайські, давно працюють у розвинених країнах світу. І питання полягає лише у тому, щоби стеженням у цих країнах займалися не іноземці, а власні, національні служби безпеки.

Американський політолог Міньсін Пей у своєму дослідженні «Держава-наглядач: Стеження та виживання диктатури в Китаї» знаходить ще більш жорсткі характеристики нинішнього китайського політичного режиму, джерелом ефективності якого «є не лише передові технології, такі як розпізнавання облич на основі Штучного Інтелекту та відстеження мобільних телефонів. Вони важливі, але важливішою є величезна та трудомістка інфраструктура внутрішнього шпигунства у Китаї» [12, с. 4]. На думку Пейя, спрямовує державу стеження зовсім не Штучний Інтелект, але тоталітарна воля керівництва країни: «Хоча сучасна система набагато надійніша, ніж система минулих років, вона змодельована за зразком масового стеження, запровадженого за часів Мао Цзедуна та китайських імператорів століття тому» [12, с. 5]. Вочевидь, Штучний Інтелект, як і базовані на ньому високотехнологічні продукти залишаються лише дуже досконалим, але все ж лише інструментом, який легко можна спрямувати проти демократії.

І питання полягає не у комуністичній чи соціалістичній ідеології — адже за капіталізму зазіхання на демократію виявляються не набагато меншими, а де в чому навіть більш небезпечними — внаслідок їх прихованого характеру. В Китайській народній республіці відбувається відкрите запровадження тотального контролю, тоді як у розвинених демократіях Старого і Нового Світів влада цифрового тоталітаризму приходиться цілком за законами ринку. Таку логіку розвивають інші американські дослідники, такі як Джиліан Йорк. Він зауважує у своєму дослідженні «Кремнієві цінності: майбутнє свободи слова під наглядом капіталізму»: «Колись Інтернет обіцяв бути місцем надзвичайної свободи поза контролем грошей

чи політики, але сьогодні корпорації та платформи здійснюють більший контроль над нашою здатністю отримувати доступ до інформації та ділитися знаннями, ніж будь-яка держава» [13, с. 7]. Попрацювавши безпосередньо у системі правоохоронних органів по обидва боки океану, Джон Фасман стверджує, що у США та Великій Британії поліція діє не набагато ліберальніше, аніж у Китаї. У своєму дослідженні «Ми бачимо все. Свобода та справедливість в епоху невинного стеження» він зауважує: «Алгоритми нібито передбачають, де і коли станеться злочин, і наскільки великий ризик повторного скоєння злочину у підозрюваного. Інструменти можуть зламувати ключі шифрування пристрою, роблячи всі засоби захисту конфіденційності марними», а тому «доступне безперервне, постійне, навіть невинне стеження — іноді воно вже розгорнуте, іноді лише чекає на слушне виправдання для застосування» [14, с. 3]. І чи зможе класичне демократичне законодавство бути запобіжником для спокуси використати цю майже безмежну владу над приватністю людини не лише для її блага, а й проти нього — хоч і під виглядом кращої турботи про нього? Питання риторичне.

Тому можна лише погодитися з твердженням, яке висловив ще у 2006 році Девід Шенк: «Тож лише через кілька років після закінчення Холодної війни, яка значною мірою була битвою між насильницькими режимами та відкритими, демократичними режимами, демократичні переможці тепер впроваджують власний різновид публічного втручання заради комфорту та безпеки» [9, с. 34].

Таким чином, найбільша небезпека чигає саме на «старі» демократії, які виростили на переконанні у необхідності перетворення влади з особистого привілею спадкових можновладців на менеджерську чесноту «слуг народу». Але саме спокуса не просто добровільно, але й радісно віддати владу тим, хто краще тебе обслуговуватиме, і породжує і популістські режими, і цифрову диктатуру. Причому Штучний інтелект, який не бере хабарі, не займається розпустою і якого не цікавить задоволення інших людських слабостей, виглядає непомірно кращим у цій конкуренції з популістами.

Таким чином, цифрові диктатури отримують повну політичну легітимність — більше того, вони легко перемагають усі попередні форми політичної влади.

Але питання все ж стоїть не лише у здобутті політичної влади, але у здатності її утримувати. А для цього потрібно не йти слідом за забаганками натовпу, але вміти вести його за собою. Чи не стане Штучний Інтелект тим щуроловом, який доволі швидко приведе суспільства до самозгубного занепаду? Адже швидке, але ілюзорне задоволення потреб громадян не лише невдовзі їх розчарує, але й створює ризик зробити громадян нездатними до виборювання ними власної відповідальної і притомної політичної позиції.

Бажання ж її повернути неминуче поверне інтерес громадян до ціннісних і цивілізаційних засад своєї ідентичності. Але чи не буде вже пізно і марно відновлювати ті політичні інститути, які вже одного разу програли битву Штучному Інтелекту?

Висновки

Вочевидь, назріла радикальна реконструкція інститутів сучасної демократії у світлі викликів, які кидає політичній легітимації Штучний Інтелект. Імовірно, саме «старі» демократії з їхнім солідним досвідом і культурною укоріненістю ліберальних цінностей здатні будуть швидше пройти цей шлях і уникнути глибокого занурення у зворотний демократичний транзит. Тоді як «нові» демократії ризикують поставити Штучний Інтелект, як і інші щойно здобуті блага модернізації, на службу звичним для їхніх суспільств тоталітарним або авторитарним режимам, які лише отримують нове дихання і новий технологічний «екзоскелет» для старого кістяка суспільств закритого типу. Штучний інтелект, вочевидь, сам по собі не створює диктатури, а лише перетворює диктатуру на цифрову диктатуру, а демократію на цифрову демократію. Хоча з цього правила також можуть бути як кращі, так і гірші винятки.

Визначено, що повернення до авторитаризму деяких сучасних молодих демократій, які пройшли шлях демократичного транзиту від тоталітаризму через авторитаризм до демократії, варто характеризувати як зворотний демократичний транзит — а саме перехід від демократії до автократій з ризиком скочування у тоталітаризм. Такий перехід здійснюють під гаслами «удосконалення» демократії — зокрема, як перехід до «суверенної демократії» чи іншого різновиду «неліберальної демократії», яка виявляється нерідко лише новою модифікацією авторитаризму. Зазначено, що загроза такого транзиту стосується також країн сучасної розвиненої демократії. Простежено сутнісний зв'язок між такими тенденціями скочування сучасних демократій у автократії та посиленням ролі так званих «цифрових олігархів», які створюють умови цифрового тоталітаризму, які охоплюють не лише політичну сферу, а й усе сучасне суспільство — не залишаючи без свого контролю жодну сферу суспільного життя. Зростаючий контроль за суспільними процесами з боку новітніх інституцій, які базуються на широкому використанні можливостей ШІ, може загрозово посилити автократичні тенденції у багатьох сучасних демократіях, підміняючи демократичну легітимацію цифровою маніпуляцією.

Примітка

Авторство вступу, розділів «Методи дослідження», «Уточнення визначення легітимації у зв'язку зі зворотним демократичним транзитом» та висновків належить Михайлу Бойченку. Авторство розділу «Легітимація

соціальних інститутів у суспільстві тотального стеження» належить Тетяні Жижко. Літературу до відповідних розділів підбирали відповідно їх автори.

Список посилань

1. Peter F. Political Legitimacy. Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2023. <https://plato.stanford.edu/entries/legitimacy/>
2. Вебер М. Господарство і суспільство: Нариси з соціології розуміння / пер. з нім. М. Кушнір. Київ: Вид. дім «Всесвіт», 2012. 1112 с.
3. Sorokin P. Social and Cultural Dynamics. In 3 Volumes. New York: American Book Company, 1937. 745, 727, 636 pp.
4. Strauss L. On Tyranny. Corrected and expanded edition including the Strauss-Kojeve Correspondence. Edited by V. Gourevitch and M. S. Roth. Chicago and London: University of Chicago Press, 2013. 336 p.
5. Huntington S. P. Democracy's Third Wave. Journal of Democracy. 1991. Vol. 2. Number 2. Pp. 12-34. <https://doi.org/10.1353/jod.1991.0016>
6. Huntington S. P. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. Norman-London: University of Oklahoma Press, 1991. 366 p.
7. Habermas J. Legitimation Crisis. Trans. by T. McCarthy. Polity Press, 1975. 196 p.
8. Норт Д., Волліс Дж, Вайнгест Б. Насильство і суспільні порядки. Основні чинники, які вплинули на хід історії / пер. з англ. Т. Цимбал. Київ: Наш формат, 2017. 352 с.
9. Shenk D. Surveillance Society. EMBO reports. 2006. 7 Spec. No. Pp. 31-35. <https://doi.org/10.1038/sj.embor.7400735>
10. Chin J., Lin L. Surveillance State: Inside China's Quest to Launch a New Era of Social Control. St. Martin's Griffin, 2024. 320 p.
11. Strittmatter K. We Have Been Harmonized: Life in China's Surveillance State. Old street publishing, 2019. 328 p.
12. Pei M. The Sentinel State: Surveillance and the Survival of Dictatorship in China. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2024. 336 p.
13. York J. C. Silicon Values: The future of free speech under surveillance capitalism. New York: Verso, 2021. 304 p.
14. Fasman J. We see it all. Liberty and justice in an age of perpetual surveillance. New York: Public Affairs, 2021. 265 p.
15. Ollier-Malaterre A. Living with Digital Surveillance in China. Citizens' Narratives on Technology, Privacy, and Governance. Routledge, 2023. 338 p.

16. Boichenko M. I., Yakovleva O. V., & Liakh V. V. (2018). Civilizational and institutional aspects of national self-identification in Ukraine: philosophical-anthropological approach. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, (14), 50 – 61. <https://doi.org/10.15802/ampr.voi14.150555>
17. Karpenko I. V., & Guzhva A. A. (2021). Human Being in the Dimension of the Psychosociocultural Matrix of Philosophizing. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, (20), 69 – 77. <https://doi.org/10.15802/ampr.voi20.249565>
18. Smith M. *Sovereign democracy: the ideology of Yedinaya Rossiya*. Defence Academy of the United Kingdom, Conflict Studies Research Centre, 2006. 15 p.
19. Zakaria F. *The Future of Freedom. Illiberal Democracy at Home and Abroad*. New York: W.W. Norton & Co, 2003. 270 p.
20. Гужва А. Політичний популізм і популярна культура. Філософська думка. 2021. № 3. С. 125 – 137. <https://doi.org/10.15407/fd2021.03>
21. Rowe P. G., Forsyth A., & Kan H. Y. *China's Urban Communities: Concepts, Contexts, and Well-Being*. Berlin: DeGruyter, 2016. <https://doi.org/10.1515/9783035607062>
22. Байлер Д. У таборах високих технологій. Як живуть меншини у Китаї? / пер. з англ. А. Ящук. Київ: Лабораторія, 2022. 160 с.
23. Socha R. & Kogut B. (2020). Urban Video Surveillance as a Tool to Improve Security in Public Spaces. *Sustainability*. Vol. 12. Art. 6210. <https://doi.org/10.3390/su12156210>

References

1. Peter, F. (2023). Political Legitimacy. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/legitimacy/>
2. Weber, M. (2012). *Economy and Society: Essays on the Sociology of Understanding* / trans. from German. By M. Kushnir. Kyiv: Publishing House «Vsesvit», 1112 p. [In Ukrainian].
3. Sorokin, P. (1937). *Social and Cultural Dynamics*. In 3 Volumes. New York: American Book Company. 745, 727, 636 pp.
4. Strauss, L. (2013). *On Tyranny*. Corrected and expanded edition including the Strauss-Kojeve Correspondence. Edited by V. Gourevitch and M. S. Roth. Chicago and London: University of Chicago Press, 336 p.
5. Hantington, S. P. (1991). Democracy's Third Wave. *Journal of Democracy*, Vol. 2, Number 2, pp. 12-34. <https://doi.org/10.1353/jod.1991.0016>

6. Hantington, S. P. (1991). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman-London: University of Oklahoma Press, 366 p.
7. Habermas, J. (1975). *Legitimation Crisis*. Trans. by T. McCarthy. Polity Press, 196 p.
8. North, D., Wallis, J. & Weingest, B. (2017). *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History* / trans. from English by T. Tsymbal. Kyiv: Nash format, 352 p.
9. Shenk, D. (2006). *Surveillance Society*. EMBO reports. 7 Spec. No. Pp. 31-35. <https://doi.org/10.1038/sj.embor.7400735>
10. Chin, J., Lin, L. (2024). *Surveillance State: Inside China's Quest to Launch a New Era of Social Control*. St. Martin's Griffin. 320 p.
11. Strittmatter, K. (2019). *We Have Been Harmonized: Life in China's Surveillance State*. Old street publishing, 328 p.
12. Pei, M. (2024). *The Sentinel State: Surveillance and the Survival of Dictatorship in China*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 336 p.
13. York, J. C. (2021). *Silicon Values: The future of free speech under surveillance capitalism*. New York: Verso, 304 p.
14. Fasman, J. (2021). *We see it all. Liberty and justice in an age of perpetual surveillance*. New York: Public Affairs, 265 p.
15. Ollier-Malaterre, A. (2023). *Living with Digital Surveillance in China. Citizens' Narratives on Technology, Privacy, and Governance*. Routledge, 338 p.
16. Boichenko, M. I., Yakovleva, O. V., & Liakh, V. V. (2018). Civilizational and institutional aspects of national self-identification in Ukraine: philosophical-anthropological approach. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, (14), 50 – 61. <https://doi.org/10.15802/ampr.voi14.150555>
17. Karpenko, I. V., & Guzhva, A. A. (2021). Human Being in the Dimension of the Psychosociocultural Matrix of Philosophizing. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, (20), 69 – 77. <https://doi.org/10.15802/ampr.voi20.249565>
18. Smith, M. (2006). *Sovereign democracy: the ideology of Yedinaya Rossiya*. Defence Academy of the United Kingdom, Conflict Studies Research Centre, 15 p.
19. Zakaria, F. (2003). *The Future of Freedom. Illiberal Democracy at Home and Abroad*. New York: W.W. Norton & Co, 270 p.

20. Guzhva, A. (2021). Political populism and popular culture: political philosophy. *Filosofska Dumka*, (3), 125 – 137. <https://doi.org/10.15407/fd2021.03.125>
21. Rowe, P. G., Forsyth, A., & Kan, H. Y. 2016. *China's Urban Communities: Concepts, Contexts, and Well-Being*. Berlin: DeGruyter. <https://doi.org/10.1515/9783035607062>.
22. Byler, D. (2022). In the camps. *China's High-Tech Penal Colony?* Trans. from English by A. Yashchuk. Kyiv: Laboratory, 160 p.
23. Socha, R. & Kogut, B. (2020). Urban Video Surveillance as a Tool to Improve Security in Public Spaces. *Sustainability*. Vol. 12. Art. 6210. <https://doi.org/10.3390/su12156210>

Mykhailo Boichenko

*Doctor of Science in Philosophy, Professor of the Department
of Theoretical and Practical Philosophy
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0003-1404-180X>
e-mail: boichenko.m@knu.ua*

Tetiana Zhyzhko

*Doctor of Science in Philosophy, Professor at the Professor of the Department of
Management, Systems Analysis and International Relations
Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0002-7163-1024>
e-mail: zhzhkot@gmail.com*

**POLITICAL LEGITIMACY UNDER THE CONDITION
OF REVERSE DEMOCRATIC TRANSIT IN THE AGE OF
ARTIFICIAL INTELLIGENCE**

Abstract

It is investigated how political legitimacy in general and the functioning of modern democracy in particular are changing under the influence of Artificial Intelligence. To this end, the features of democratic transit in the age of Artificial Intelligence are clarified. The concept of “reverse democratic transit” is proposed, which denotes the tendency for modern democracies to acquire features of authoritarianism while maintaining the rhetoric of “improving” democracy. It is emphasized that such a reverse democratic transit is experienced not only by those “young” democracies that have recently undergone democratic transit (according to Samuel Huntington’s definition), but also by those “old” democracies in which democratic institutions have been successfully functioning for a long time. It is noted that tendencies towards authoritarianism are also strengthened as a result of the widespread use of Artificial Intelligence in all spheres of public life, including in the political and educational spheres. It is emphasized that, for example, total surveillance of social processes using Artificial Intelligence, as well as other forms of involving Artificial Intelligence in these processes, also affect

the legitimacy of these processes, in particular the legitimacy of political and educational institutions. The ambivalence of political legitimacy, which is based on the widespread introduction and use of Artificial Intelligence, is illustrated by the example of the formation of modern political culture in the People's Republic of China: in this country there are both impressive positive examples of the use of Artificial Intelligence in terms of their effectiveness, and clear threats from the ambiguous use of Artificial Intelligence for modern democracy. Based on a comparative analysis of relevant foreign studies on this topic, conclusions are summarized regarding the introduction of Artificial Intelligence for the implementation of political legitimacy in the People's Republic of China.

Keywords: Artificial Intelligence, political legitimacy, legitimacy of Artificial Intelligence, reverse democratic transit, digital totalitarianism, society of total surveillance, political philosophy.

Стаття надійшла до редакції 18.06.25

© Бойченко М. І., Жижко Т. А., 2025